

Retorika premijera Milanovića: od demokratskoga do ekskluzivnog govora

Dražen Lalić

**Rijetko je koja pojava vezana
za političko komuniciranje u
posljednjih dvadesetak godina
izazvala toliko osvrta stručnjaka
i komentatora kao retorika
premijera Zorana Milanovića**

Uvod

Rijetko što iz intenzivnoga političkog života posljednjih četrnaest mjeseci, koliko je prošlo od posljednjih izbora, izaziva pozornost javnosti kao retorika Zorana Milanovića. Govori i izjave predsjednika koalicijske Vlade i SDP-a česta su tema privatnih razgovora i javnih rasprava. Na premijerove istupe referiraju se različiti politički i medijski akteri, kako domaći tako i inozemni,¹ vrlo su gledani i slušani na YouTubeu te komentirani na portalima i internetskim forumima. U medijima ih nerijetko raščlanjuju politički analitičari i stručnjaci za komuniciranje i odnose s javnošću, a jedne su dnevne novine prikupile zbirku njegovih javno izrečenih "misli" i u suradnji s ekspertima provele istraživanje o tome.² Usredotočenost medija i javnosti na retoriku premijera nije uvjetovana samo okolnošću da se "stvari zbivaju kroz politiku, a politika se zbiva kroz komuniciranje" (Smith, 1990:vii), nego i specifičnim javnim govorom Milanovića kao bitnim sastojkom njegova stila, jer je retorika svojstvo koje ga određuju i kao pojedinca i kao političkog aktera. A ona je nedvojbeno složena i ambivalentna i kreće se u široku rasponu od izvrsnih i dobro prihvaćenih govora i istupa preko rutinskih nastupa do istupa koji zbog svoje dvosmislenosti i kontroverznosti izazivaju zatečenost i zazor u znatnu dijelu javnosti.

Uvodno vrijedi podsjetiti na Aristotelovo (1989:14) određenje političke retorike kao umijeća javnog govora: "U političkom se govorništvu ili na nešto podstiče ili od nečega odvraća, jer uvijek jedno ili drugo čine oni što privatna lica savjetuju na njihovo osobno dobro, kao i oni što narod savjetuju na opće dobro". Tho-

Dražen Lalić, redovni profesor političke komunikacije i sociologije hrvatskog društva na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. E-pošta: drazen.lalic@gmail.com

mas Meyer (2003:160) ističe da politička retorika "živi od toga da govornik iz svoje vlastite vjerodostojnosti, koja proizlazi iz prethodne javne prakse, zna i svoj govor učiniti vjerodostojnim i važnim. Ona također živi od zajedničkog rezonancijskog tla običajnih oblika života koje svi dijele i u kojima nastaje veza između koristi pojedinca i dobra države". Dijagnozu prema kojoj "ono političko uzmiče iz svijeta politike" (15) Meyer, među ostalim, argumentira analizom "propadanja političke retorike" (160) koja "gubi svoj politički karakter", što se zbiva "kada posve puknu niti između pravednoga i privatne koristi, javni govor gubi svoj oslonac. On pod sobom više nema temelja, a pred sobom adresata. Ako još želi izazvati interes, on se može samo još sviđati svojom zabavnošću ili podilaziti privatnom interesu" (161).

Kako je tema teksta retorika Milanovića kao premijera i vođe koalicije koja je pobijedila na posljednjim parlamentarnim izborima, ne analiziram obilježja njegova verbalnoga komuniciranja u izbornim kampanjama (Lalić i Kunac, 2010) i kao predsjednika najveće oporbene stranke. Stoga je uputno ukratko izložiti osnovne značajke retorike aktera vlasti. Craig Allen Smith, jedan od vodećih američkih političkih komunikologa, ističe kako retorika – koju određuje kao proces svjesnog prilagođavanja aktera drugim sudionicima u komuniciranju – vlasti, odnosno njezinih nositelja treba pridonositi ostvarivanju pet funkcija koje su nužne za upravljanje: sjedinjavanju (društva), legitimiranju (vlasti), orijentiranju (društva), rješavanju sukoba i provođenju politika putem mobiliziranja (1990:61). Prethodno se može ustvrditi da Milanovićeva retorika u posljednjih godinu dana ili malo dulje ne pridonosi dostatno ostvarenju nekih od tih funkcija ili tome neposredno šteti.

U raščlambi premijerove retorike koristim jednostavno i primjenjivo razlikovanje demokratskoga i ekskluzivnoga političkog jezika. Te su vrste, uz totalitarni jezik politike koji je tipičan za totalitarna društva, navedene u odrednici "Politički govor" u *Leksikonu temeljnih pojmova politike* (Prpić, Puhovski i Uzelač, 1990:240-241). Demokratski jezik politike "razvija se i funkcionira unutar političke komunikacije i među političarima, ali pod utjecajima drugih područja društvenog djelovanja..., kada je dostupan gotovo svima i kada ga prihvaćaju gotovo svi članovi političke zajednice. Stoga su politički govori izrečeni takvim

U inauguralnom govoru u Saboru pomirljivo je izjavio: "Tako mi Boga, neću se osvrutati na ono što je bilo ranije i ono što su njihovi prethodnici radili prije pet ili 15 godina"

jezikom prihvatljivi bilo zbog onoga što se u njima kaže, bilo zbog načina na koji se to kaže, bilo zbog toga tko to kaže" (241). Nasuprot tome, ekskluzivni govor politike ponajprije je rezerviran za aktere i slabo je dostupan drugim građanima: "Takav se jezik razvija i održava na štetu svojih širih komunikacijskih obilježja. Zato je visoko statusno obilježen, a nisko komunikativan. Politički govori izrečeni takvim ekskluzivnim jezikom bit će pri-

hvaćeni zbog jezika samog, a ne zbog toga što se u njima kaže" (240). Ta je određena potrebno dopuniti kriterijem odnosa prema političkim suparnicima: demokratski politički jezik izražava tolerantan odnos prema suparnicima, a u ekskluzivnom govoru suparnici se doživljavaju kao neprijatelji te je odnos prema njima isključiv, pa i uvredljiv. Treba ga, nadalje, dopuniti i kriterijem konzistentnosti u izražavanju problemskih preferencije,

U prvih sedam mjeseci mandata Vlade Milanović je bio razmjerno suzdržan, pa i oprezan, u odnosu prema javnosti. Nekoliko je puta javno kazao da nije pripravan, poput svojih prethodnika Sanadera i Kosor, spektakularizirati i "pakirati" svoje političko komuniciranje, odnosno koristi "spinove", pseudodogađaje i slične manipulativne trikove kojima se predstavljanje politike pretpostavlja djelovanju kao proizvodnji politike

i to ne samo konzistentnosti između sadržaja komuniciranja i političkoga djelovanja, nego i načelnosti odnosno postojanosti političke retorike u javnim istupima u različitim razdobljima i kontekstima.

Temeljna teza glasi: Milanovićeva je retorika od pobjede na izborima do sada evoluirala od demokratskoga ka ekskluzivnom jeziku, što sprečava ostvarenje nekih funkcija retorike nositelja vlasti koje su bitne za kvalitetno upravljanje državom. U tom je razdoblju bilo i istupa koje karakteriziraju demokratski govor i zadovoljavajuće ostvarivanje funkcija retorike vlasti, ali su oni bili mnogo češći prije pobjede na izborima 2012. U pobjedničkom govoru 4. prosinca 2011. nakon što su objavljeni rezultati izbora, koji je prema ocjena brojnih analitičara bio odličan, on je izrazio želju da njegova vlast bude inkluzivna i da surađuje sa suparnicima: "Podrška je velika, ali nije apsolutna. Imamo obveze prema svima, poštujemo tuđi svjetonazor i naše političke suparnike, ne neprijatelje niti protivnike. Pozvat ćemo na suradnju sve one kojima je Hrvatska u srcu i koji imaju ideje, nećemo to raditi na prijetvoran način, nego potpuno otvoreno". Tom je prigodom pokazao dobrohotnost i prema biračima drugih stranaka: "Svima koji su nam dali podršku hvala, a onima koji nisu poručujem da ćemo svakog dana voditi računa i da bude-mo i njihova vlast".³

Devetnaest dana kasnije, u efektnome inauguralnom govoru u Saboru pomirljivo je izjavio: "Tako mi Boga, neću se osvrutati

na ono što je bilo ranije i ono što su njihovi prethodnici radili prije pet ili 15 godina".⁴ U tom je govoru rekao kako Vlada planira provesti fiskalnu konsolidaciju, smanjiti deficit i javnu potrošnju, čuvajući pritom socijalna prava, obećao da će Hrvatska imati neovisne sudove i profesionalan policijski aparat, poručio dužnosnicima koji nisu članovi vladajuće koalicije da "mogu mirno spavati", odnosno da će ostati na svojim položajima ako su svoj posao obavljali profesionalno i pošteno, te najavio provedbu decentralizacije: "Hrvatska je država u kojoj se o 90 posto javne potrošnje odlučuje u Zagrebu. Centralizirana je do te razine da je zatočena. Hrvatski građani moraju dobiti priliku da o svom životu odlučuju tamo gdje žive".⁵ Ta se izjava kasnije pokazala kao jedan od najočitijih primjera političke nekonzistentnosti jer je djelovanjem, pa i komuniciranjem, pokazao da ne kani provesti decentralizaciju javne uprave i države.

U prvih sedam mjeseci mandata Vlade Milanović je bio razmjerno suzdržan, pa i oprezan, u odnosu prema javnosti. Nekoliko je puta javno kazao da nije pripravan, poput svojih prethodnika Sanadera i Kosor, spektakularizirati i "pakirati" svoje političko komuniciranje, odnosno koristi "spinove", pseudodogađaje i slične manipulativne trikove suvremenih odnosa s javnošću kojima se predstavljanje politike pretpostavlja djelovanju kao proizvodnji politike. U tome je znao i pretjerati te javnosti nije davao stalne i primjerene informacije. Primjerice, u intervjuu "Jutarnjem listu" od 31. ožujka 2012. na pitanje zašto ne organizira redovne konferencije za medije odgovorio je: "Nemam potrebu da sve i u svakom trenutku komentiram. Ne hodam okolo nutkajući se povazdan kao seoska mlada. Ali od ključnih tema apsolutno ne bježim. Taj model rada u kojem vas kamere i mikrofoni stalno okružuju i prate, svjestan sam, jako olakšava i banalizira novinarski posao. Ne želim tome stajati na putu, ali nemam želje, niti mi je zadaća da u tome sudjelujem".

Milanović je više puta pokazao i izrijeком dao do znanja da se protivni populizmu⁶ i populističkom diskursu. Prilično je razglašena izjava od 13. rujna 2012. u kojoj je Hrvatske laburiste nazvao populistima zbog toga što su kreditni rejting Hrvatske nazvali "zavjerom londonskih bankara", na što mu je Dragutin Lesar odmah odgovorio "Kada me politički elitisti i snobovi optužuju za populizam, onda je to za mene kompliment".⁷ Višekratno se određivao prema populizmu: "Dosta je tog prizemnog populizma", "Šovinisti i populističke ideje za gospodarstvo nemaju", "Nećemo smanjiti PDV na hranu jer bi to bio populizam". Te izjave pokazuju kako Milanović nastoji voditi nepopulističku politiku i u skladu s time oblikovati svoju retoriku. No pitanje je odlazi li u drugu krajnost – u elitističku retoriku i politiku? Krajnosti su u politici nerijetko uzročno-posljedično povezane te su tako povezani politički elitizam i populizam zajedno s pripadajućim diskursima, na što upozoravaju i istaknuti stručnjaci za populizam.⁸

Premda je tijekom prvih mjeseci premijerskog mandata Milanović uglavnom pažljivo komunicirao, i tada je dao neke kontroverzne izjave. Tako je 3. travnja 2012. u povodu prvih sto dana nove Vlade, u jednostatnom video prijenosu iz Banskih dvora kazao: "Ako Vlada financira svašta, ne vidim problem u tome da financira Katoličku crkvu. Dok sam ja premijer, taj novac, tih 250 milijuna kuna, ići će iz proračuna" (prema: Barilar, 2012). U te dvije rečenice sadržana su najmanje dva problema. broj 13 - ožujak 2013.

Prvo, zašto premijer dopušta da Vlada financira "svašta"? Drugo, je li zaista opravdano, posebno u teškoj ekonomskoj krizi u zemlji, da jedna sastavnica civilnoga društva i podružnica multinacionalne organizacije, koja na nacionalnoj i široj razini ima izdašne vlastite izvore prihoda, svake godine dobiva veliki iznos od razmjerno siromašne hrvatske države? Ipak, u prvih sedam mjeseci bilo je nešto više jasnih i kvalitetnih, pa i poučnih, nego prijepornih istupa. Primjer je njegovo uvodno izlaganje na Glavnom odboru SDP-a kada je, govoreći o iskušenjima vlasti, ustvrdio: "Vlast kviri i stvara imperijalnu oholost kod svakoga, pa i u demokracijama. Na nama je da budemo svjesni te činjenice. Ona je važna, jer vidimo što se događa kad se stranke vode nedemokratski, autoritarno. Na kraju se svi okrenu protiv svih" (prema: Lukić, 2012).

Niz začudnih istupa

Sredinom ljeta 2012. počinje niz začudnih govora i izjava premijera koji traje do danas. Oni su neuobičajeni za vrhunskog političara, osobito premijera. Uglavnom su izgovoreni u "kontroliranim" komunikacijskim situacijama: na sjednicama Vlade i Sabora, susretima s međunarodnim političkim akterima i sl. U nastavku navodim kronološkim redom neke primjera te retorike. Pokušavam ispitati bitna značenja tih istupa, pri čemu ograničeno koristim neke elemente analize diskursa kao kvalitativne metode koja je posebno pogodna za razotkrivanje latentnih ili

Sredinom ljeta 2012. počinje niz začudnih govora i izjava premijera koji traje do danas. Uglavnom su izgovoreni u „kontroliranim“ komunikacijskim situacijama: na sjednicama Vlade i Sabora, susretima s međunarodnim političkim akterima i sl.

skrivenih značenja političkih poruka (Hesmondhalgh, 2006). Najviše se usmjeravam na analizu latentnih značenja vezanih za način prikazivanja stvarnosti, identiteta i odnosa Milanovića i drugih aktera koji su na različite načine bili uključeni u javne rasprave o tim istupima.

- Milanović se 20. srpnja 2012. ispričao nastavnicima koji "rade najpotcijeniji intelektualni rad u zemlji", zbog odluke Vlade da im se smanje plaće, rekavši da Vlada u tom trenutku "nema drugih rješenja", i to zato što su "neki sindikati pretvrdi" ("Slobodna Dalmacija", 20. srpnja 2012). Ta je sadržajno kontradiktorna izjava – ako su nastavnici po primanjima najpotcijeniji, onda se plaća mogla smanjiti onima koji nisu potcijenjeni ili su manje potcijenjeni – izazvala mnoge kritike u javnosti, a neki su nastavnici javno kazali da ne prihvaćaju ispriku. Dakle, premijer vrlo pozitivno vrednuje identitet

- nastavnika u osnovnim i srednjim školama, ali je istodobno njegov i vladin odnos prema njima poremećen negativnim vrednovanjem sindikata kojima nastavnici pripadaju. Za takvu verbalnu "akrobaciju" javnost nije imala razumijevanja.
- Tijekom posjeta sušom ugroženoj Slavoniji, u mjestu Babina Greda, predsjednik Vlade je 21. kolovoza 2012. kazao: "Očigledno smo svi prepušteni slučaju, a država koja je prepuštena slučaju, slučajna je država".⁹ Izjava je izazvala brojna reagiranja u javnosti, a osobito su oštro na izjavu o "slučajnoj državi" reagirali političari s desnice i konzervativni novinari i mediji. Komentator "Večernjega lista" Milan Jajčinović je ustvrdio: "U kratkoj se povijesti hrvatske države čulo svakakvih nebuloza, ali nitko nikada nije bio tako politički visoko, a o državi mislio tako nisko. Građanin Milanović mogao bi i reći i nešto još ružnije. Bilo bi to njegovo demokratsko pravo na iščašeno mišljenje. No, kad nešto takvo kaže premijer te države, onda je to etički i politički skandalozno". Opet je izbio problem vezan za prikazivanje stvarnosti i identiteta u komuniciranju, pa su mnogi premijerovu izjavu navodili, i još je uvijek navode, kao pokazatelj da njemu i njegovim političkih saveznicima zapravo nije stalo do hrvatske države. Takvo je tumačenje očekivano, ali nije i opravdano, jer Milanović ni kao osoba ni kao političar nije "anacionalan", a pogotovo nije protivnik hrvatske države. No šteta je učinjena, pa je nakon posjeta Slavoniji više puta nastojao pojasniti što je zapravo rekao u Babinoj Gredi. Posebno je bizarno to što je u jednoj takvom pokušaju, usred intervjua u Dnevniku Nove TV, premijer ponudio okladu, i to "za čast" (!) Mislavu Bagi, ali Bago to nije prihvatio, kao što nije prihvatio, na što su mediji odmah upozorili, ni ponudu za okladu premijera Ive Sanadera u intervjuu krajem 2006.¹⁰
 - Na javne kritike odluke Vlade da Hrvatsku podijeli na dvije statističke regije Milanović je 6. rujna 2012. odgovorio parafrazirajući biblijski citat: "Ako te zaboravim, Slavonijo, neka mi se osuši desna ruka".¹¹ U javnosti je ta izjava dočekana kritikama u kojima se, među ostalim, ukazivalo na to da je premijer počeo koristiti "bandičevski" politički diskurs (Kasapović, 2012). Mnogi su reagirali podsmijehom, a posebno je atraktivno to učinio satiričar Ante Tomić (2012). Važnija su pak bila reagiranja nekih političkih aktera i mnogih građana u Slavoniji koji su kritizirali državnu politiku prema toj regiji: dok oni zahtijevaju hitne i učinkovite mjere Vlade kako bi se poboljšalo ekonomsko i socijalno stanje i decentralizirala država, predsjednik Vlade koja ne donosi ili ne može donijeti takve mjere kune se da neće zaboraviti Slavoniju.
 - Premijer je na sjednici Sabora 18. rujna 2012. u odgovoru na pitanje Davora Stiera, zastupnika HDZ-a, o slovenskom ratificiranju Pristupnoga ugovora između Hrvatske i EU-a i o nekim drugim aspektima vanjske politike, uz ostalo, kazao: "Da biste razumjeli Hrvatsku, morate imati nekakvo iskustvo života u Hrvatskoj, a da biste je voljeli, trebate je razumjeti... Ja mogu za ovaj cirkus zahvaliti sebi jer sam kao pomoćnik ministra vanjskih poslova promovirao ljude kao što ste Vi, predlagao ih za promaknuće, predlagao ih za najodgovornije misije kao što je NATO. Trebam li zbog toga biti žalostan? Ne, ja sam znao i tko ste, što ste, koja su vaša politička uvjerenja. To vas nikada nitko nije pitao. Dakle, ovo govorim da izvučem
- ono najbolje iz vas, ali to ne postoji. Da izvučem ono ljudsko, ali kopam bezveze. Koliko još imam vremena? Minutu i dvadeset. Govorit ću bezveze kao što ste i vi pitali. Bezveze, bez glave i repa" (prema: Barilar i Sever Šeni, 2012). Te i neke druge poruke s tog zasjedanja Sabora određeni su politički i medijski akteri, ali i akteri civilnog društva – posebno je oštar bio Hrvatski helsinški odbor – ocijenili kao arogantne i diskriminatorne prema Stieru i drugim povratnicima, kao i prema političkim suparnicima. No u nekim su medijima zanemareni uvredljivi elementi premijerovoga obračuna s HDZ-ovcima, a istaknuti su njegova otvorenost i kritičnost prema bivšoj vlasti (Barilar i Sever Šeni, 2012).
- U javnosti je posebno zapažena tvrdnja premijera da je "hrvatska nacija, kao produkt zadnjih dvjesto godina, nevjerojatan je paradoks. Jer su među nama kulturne i druge razlike prilično velike i to nije lako držati zajedno", te da je "Hrvatska raznolikija zajednica od svih drugih u Europi".¹² Izgovorio je to 21. rujna 2012. u Berlinu u razgovoru s kancelarkom Angelom Merkel i predsjednikom Europskoga parlamenta Martinom Schulzom, te potom ponovio u govoru u socijaldemokratskoj Zakladi Friedrich Ebert. Izjava je pobudila veliku pozornost javnosti i zbog sadržaja i zbog prigode kojom je izrečena. Očekivalo bi se da će hrvatski premijer istaknuti nacionalnu homogenost, a ne podijeljivost zemlje uoči ulaska u EU-u. Da je Milanovićeva tvrdnja neosnovana pokazuje usporedba unutarnjih razlika u maloj i etnički homogenoj Hrvatskoj i, primjerice, Njemačkoj u kojoj su još uvijek velike razlike između zapadnoga i istočnoga dijela i koju nastanjuju pripadnici različitih rasnih, etničkih i vjerskih skupina.
 - U govoru u Općoj skupštini UN-a 28. rujna 2012. premijer je ustvrdio: "Hrvatska je prošla opsežnu, ali uspješnu političku, ekonomsku i društvenu tranziciju u prilično kratkom vremenskom razdoblju". U navedenoj izjavi Milanović nije uzeo u obzir ključne okolnosti u kojima se zbivala nedovršena tranzicija u Hrvatskoj: ona ne traje "prilično kratko", jer su gotovo 23 godine dugo razdoblje. Čak i da je Hrvatska već "prošla" tranziciju, ona nije bila uspješna, o čemu govore mnogi ekonomski i socijalni pokazatelji, ali i stanje demokracije (smanjivanje izborne i političke participacije građana, visoka politička korupcija, strančarenje u regrutiranju državnih i javnih dužnika itd.).
 - U pozdravnom govoru Četvrtom kongresu hrvatskih povjesničara 1. listopada 2012. u Zagrebu premijer je ustvrdio: "Kada istražujemo svoju povijest, moramo tražiti istinu, a to je teško, jer nacija je sebičan koncept. Živimo u takvom vremenu i druge nema. Moramo i kao ljudi, i kao političari gledati da štitimo svoje interese, ali i da se katkad izdignemo iznad te sebičnosti, da prosuđujemo nekad i na primjeru, ali ne na vlastitu štetu". Neki povjesničari i znanstvenici, ali i novinari, tu su izjavu ocijenili politički neprimjerenom, među ostalim i zato što je dana neposredno pred priključenje Hrvatske EU-u koja je uvelike zasnovana na prevladavanju "sebičnosti" nacija. Uz to, tu su izjavu neki povjesničari i drugi učenjaci, kako sam se uvjerio u osobnim kontaktima, ocijenili patronizirajućom prema znanosti: identitet je znanstvenika poseban, među ostalim i zato što je vezan za autonomiju

znanstvenoga stvaralaštva i sveučilišta, što premijer u svojoj interakciji s povjesničarima nije uzео u obzir.

- Milanović je 18. listopada 2012. u Bruxellesu dao vrlo osjetljivu izjavu vezanu za priključenje Hrvatske EU-u u okolnostima u kojima čelnici nekih zemalja-članica, ponajprije Njemačke, zagoravaju intervenciju EU-a u nacionalne proračune, a što, prema njegovu mišljenju, nije u skladu s ugovorenim paktom o rastu i stabilnosti. Podsjetio je na to da je Hrvatska s EU-om "potpisala jedan ugovor, a ovo o čemu se razgovara posljednjih devet mjeseci je nešto drugo", te istaknuo: "O tome će se hrvatska javnost, politika i zajednica građana očitovati i o tome građane moramo informirati. To su jako važne stvari

**Premijer, premda nije vjernik,
nerijetko citira Bibliju, često se poziva
na Boga i koristi religijske sintagme:
"Ja neću glumiti Boga iz stroja, *deus
ex machina* i demantirati ono što rade
moji ministri". "Bog je htio drugačije,
velike su vrućine i sada će sve biti
skuplje". "Ja nisam ovdje da ikoga
tješim, nisam duhovni otac, ja sam
premijer".**

jer se tiču naše sudbine, našeg identiteta i džepa, u krajnjem slučaju. Kad smo izlazili na referendum uopće to nismo imali pred očima. Hrvatski građani će se o svim stvarima morati očitovati. Možda i na nekim oblicima referenduma... Vidimo da članice EU-a, ako za nešto koriste referendum, a koriste ga vrlo rijetko, onda ga koriste za ovakve teme, za promjene europskih ugovora".¹³ Ta je izjava, koju je Milanović ubrzo zapravo opovrgnuo, žestoko kritizirana u nekim medijima i političkim krugovima, a neki su je komentatori koristili kao zoran pokazatelj lošeg komuniciranja premijera. Zvonimir Despot je u "Večernjem listu" napisao: "Što je on htio reći najavom mogućeg referenduma, to zna samo on, ako i to. Hrvatska još nije ušla u EU, još nije ispunila sve uvjete, još nije spremna, a Milanović se razbacuje izjavama kao na tržnici. Umjesto da djeluje. I uopće ne shvaća kakve će reakcije one izazvati, kakve posljedice. To rade neodgovorni političari, nepromišljeni ljudi kojima je stalo do efekta, pažnje, koji govore visoka, 'ex cathedra'. Može Milanović imati i najbolje namjere za ovaj narod i ovu zemlju, ali njegova izvedba iz dana u dan sve je dvojbenija".

- "Obećavali nismo ništa", ustvrdio je Milanović 4. prosinca prošle godine u intervjuu Mislavu Bagi za Dnevnik Nove TV. "Ali, nije li pošteno reći da nismo obećavali ništa? Ništa veliko, ništa senzacionalno, ništa populistički. Mi smo dobili veliku podršku i rekli smo unaprijed 'ne smijemo vas izne-

vjeriti, prevariti, obezdušiti, nasanjhati'. Ako smo to napravili, recite, ali obećavao čuda nisam. Ovo je najteža kriza Europe u zadnjih više desetljeća".¹⁴ Te su izjave izazvale kritike u kojima se ukazivalo na to da je "politika nužno vezana za obećanja".¹⁵ Upozoravalo se na to da Plan 21 zapravo sadržava niz izbornih obećanja. Citirali su se Milanovićeви govori i intervju tijekom kampanje, nakon izborne pobjede i na početku mandata Vlade iz kojih je vidljivo da je predsjednik SDP-a tada davao obećanja vezana za razdoblje nakon dolaska te stranke i njezinih koalicijskih partnera na vlast.

- Neposredno nakon što je obznanjeno da je agencija Moody's 1. veljače 2013. snizila kreditni rejting Hrvatske na razinu "smeća",¹⁶ premijer je dao još jednu živopisnu izjavu: "Izješće rejting-agencije govori da smo na pravom putu, ali da ne idemo dovoljno brzo. Do mišljenja držim, ali mu se nikada u potpunosti neću predati. Vidimo kako završavaju oni koji idu prevelikom brzinom, a nemaju dobre gume i nisu dobro prilagođeni uvjetima na cesti" (prema: Milovan, 2013). Ta je izjava suprotna mišljenjima istaknutih ekonomskih stručnjaka. Željko Lovrinčević je tako rekao da je "naša ekonomija troma, a rasta i reformi nema". A Slavko Linić je kratko prokomentirao: "Smeće? To je slika Hrvatske!"
- Osim toga, u medijima su komentirani i neki drugi Milanovićeви prijedporni javni nastupi. Osobito se upozoravalo na njegov elitistički stil komuniciranja koji izražava i razmjerno često korištenje latinskih citata, osobito na početku mandata. Mnogi su uočili da premijer, premda nije vjernik, nerijetko citira Bibliju, često se poziva na Boga i koristi religijske sintagme: "Ja neću glumiti Boga iz stroja, *deus ex machina* i demantirati ono što rade moji ministri". "Bog je htio drugačije, velike su vrućine i sada će sve biti skuplje". "Ja nisam ovdje da ikoga tješim, nisam duhovni otac, ja sam premijer". Analizirajući "teološke" izjave premijera i njegovu retoriku, komentatorica "Večernjega lista" Ivanka Toma napisala je: "Jednostavno nam je na čelu Vlade čovjek koji je po svojoj naravi elitist i kao takav ne zna komunicirati načinom na koji to rade prosječni Hrvati. A baš to pokušava. I ne ide mu, pa ispada još lošije nego kada govori tako da ga treba slušati s rječnikom stranih riječi u rukama".

Osvrti stručnjaka i komentatora

Rijetko je koja pojava vezana za političko komuniciranje u posljednjih dvadesetak godina izazvala toliko osvrta stručnjaka i komentatora kao retorika premijera Zorana Milanovića. Krešimir Macan, stručnjak za odnose s javnošću, ustvrdio je 24. siječnja 2013: "Premijer Milanović pametuje u svojim istupima, govori visoka i često ga ne mogu svi razumjeti. Često sam sebi skače u usta jer proglasi izvanredno stanje u državi pa ode u mondano skijalište... Radio je na samopouzdanju pa je postao preagresivan, u Saboru radi 'masakr'" (prema: Puljić-Šego, 2013). Žarko Puhovski, profesor filozofije politike, ocijenio je 16. siječnja: "Premijer se više ponaša kao komentator, a ne predsjednik Vlade". Aleksandra Kolarić, marketinška stručnjakinja i glasnogovornica Vlade za mandata Ivice Račana, ali i članica SDP-a, bila je na kraju prošle godine u izjavi za "21. stoljeće" osobito kritična prema javnim istupima premijera: "Ne razumije

ga se zato što njegovi nastupi ne služe tome da prenesu poruku nego da se govornik prikaže učenim, da postane faca. Njegove su izjave prepune logičkih pogrešaka i iskrivljenih poslovice... Njegovi nastupi su mi zastrašujući jer se ne libi cipelarenja. U njemu nema ni minimum građanske suosjećajnosti. Kad bi njegove rečenice izgovarao bilo tko drugi na ulici, zaključili bismo da govori gluposti. Kako ih izgovara premijer, ne pada nam na pamet da govori gluposti". Zvonimir Despot, kolumnist "Večernjega lista", ovako je u povodu izjave o mogućem novom referendumu za priključenje EU-u ocijenio Milanovićevu retoriku: "Ali šumovi u kanali su sve učestaliji. Jer Milanović priča sve nesuvislije, pa je i čuđenje nad njime sve učestalije. Gubi li on koncentraciju, tlo pod nogama, nervoza sve veća, problemi iz dana u dan stižu, a on ih ne rješava ili iz ne zna riješiti". Politologinja Mirjana Kasapović je upozorila: "Osim općih strukturnih i funkcionalnih problema, Vlada ima i neke posebne probleme koje uzrokuju politički stilovi njezinih glavnih aktera, ponajprije premijera i osobito prvog potpredsjednika. Suzdržan u javnim istupima, Milanović daje sebi oduška na sjednicama Vlade, a odnedavno i Sabora, na kojima komentira sve i svašta. Čini to toliko osebjunim jezikom i stilom da javnost ne zna više što da misli o njemu. Gubi li premijer kontrolu nad svojim diskursom?" Kolumnist Danko Plevnik je 2. veljače 2012. u "Slobodnoj Dalmaciji", uspoređujući Ivicu Račana i Zorana Milanovića, ustvrdio: "Ostavlja dojam da zna više nego što je rekao, garnirajući to svojim misterioznim šamanskim držanjem, dok je Milanović u stanju reći mnogo više negoli zna, u maniri sovjetskog pukovnika čelično-huskyjevskih očiju koji i fizički daje do znanja da s njim neće biti šale. Da se Milanović fizički oslanja na 'račanizam' ne bismo u Saboru čuli toliko otvorenih poruka, za razliku od Račanove verbalne enigmatike, dramatičnog zastajkivanja i vječitog duga prema svojim pristašama. Želimo li na usporedbi inzistirati baš do kraja, nepodnašanje bilo kakvih savjeta – obi-

Milanovićevu retoriku ne treba isključivo, a možda ni dominantno ocjenjivati kao nekvalitetnu i banalnu. On zaslužuje i pohvale za neke govore i izjave, političke dijagnoze i terapije. Njegov je politički jezik originalan i snažan, svakako originalniji i snažniji od jezika Jadranke Kosor i posebno Tomislava Karamarka

lježe je i Račana i Milanovića. No dok je Račan izbjegavao savjetnike jer su ga tjerovali na veću političku aktivnost, Milanović ih ne treba jer bi mu ometali njegov politički solilokvij i dum-dum jezik". No ima i pozitivnih ocjena Milanovićeve retorike. Novina-

ri "Jutarnjega lista" Suzana Barilar i Nikola Sever Šeni u analizi Aktualnoga sata u Saboru 18. rujna 2012. uočili su da je "na sva pitanja premijer odgovarao izuzetno pripremljeno i argumentirano", pa su istaknuli kako je "desetak puta artikulirano pokazao da je spreman biti državnik".

Zaključne napomene

Milanovićevu retoriku, mnogome ambivalentnu, ne treba isključivo, a možda ni dominantno ocjenjivati kao nekvalitetnu i banalnu. On zaslužuje i pohvale za neke govore i izjave, političke dijagnoze i terapije. Njegov je politički jezik originalan i

Milanovićeva retorika sve više izražava "visoku politiku", odnosno uzak "elitistički" svijet premijera i njegovih suradnika, a sve je nerazumljivija građanima; u njoj slabi korektan, a jača netolerantan odnos prema suparnicima; sve je nekonzistentnija u posredovanju problemskih preferencija

snažan, svakako originalniji i snažniji od jezika Jadranke Kosor i posebno Tomislava Karamarka, te rijetko koga ostavlja ravnodušnim. No postavlja se pitanje svrhovitosti – političko komuniciranje McNair definira kao "svrhovito komuniciranje o politici" (2003:12) – odnosno učinaka mnogome kontroverzne retorike najmoćnijeg političara u svekolikom krizom ugroženoj Hrvatskoj. Posljedice su Milanovićevih istupa, naime, teške. Učestalo bizarno komuniciranje premijera stvara zbunjenost i nervozu u ionako duboko frustriranoj hrvatskoj javnosti. U nekim elementima premijerove retorike dolazi do narušavanja, pa i pucanja smislene povezanosti između privatnoga i javnoga: šifre međusobnih razumijevanja često ne postižu valjanu rezonanciju što izaziva smetenost i prijepore. Zbog toga se dodatno gubi povjerenje javnosti u vlast općenito i u Milanovića posebno te se sve učestalije dovodi u pitanje i njegova sposobnost da obavlja dužnost premijera. Sve to pridonosi unutarnjoj dezintegraciji društva u okolnostima koje nasušno zahtijevaju integraciju.

Napose zabrinjava što je Milanovićeva retorika mutirala od početka prosinca 2011. od demokratskoga prema ekskluzivnome političkom jeziku. Ona, posebno u posljednjih sedam mjeseci, sve više izražava "visoku politiku", odnosno uzak "elitistički" svijet premijera i njegovih suradnika, a sve je nerazumljivija građanima; u njoj slabi korektan, a jača netolerantan odnos prema suparnicima; sve je nekonzistentnija u posredovanju problemskih preferencija. Kako ne ispunjava dobro svoje temeljne funkcije, premijerova retorika postaje sve neuvjerljivija i nevjerođostojnija te tako pridonosi slabljenju veza između građana i države. Razmjerno česti prijeporni istupi hrvatskog premijera

pokazuju da on ne gubi kontrolu samo nad svojim diskursom nego i nad svojim političkim djelovanjem. Milanovićeve teškoće u predstavljanju politike mogu se interpretirati kao izraz njegovih frustracija vezanih za proizvodnju politike, jer je prostor za donošenje kvalitetnih odluka jako sužen zbog opće krize. No postoje i subjektivni razlozi koji proizlaze kako iz sadržaja politike, ponajprije iz nespremnosti i/ili nesposobnosti Milanovića i njegove Vlade za provedu strukturne reforme, tako i iz forme politike, to jest iz načina komuniciranja (Lalić, 2012). Riječju, mnogočime frustrirani premijer svoje frustracije često izražava u retorici. To je razumljivo ljudski, ali nije prihvatljivo politički. Hrvatska je u sve težemu ekonomskom i socijalnom stanju koje zahtijeva hitan i korjenit zaokret, pa ne može više ni tolerirati ni podnositi komunikacijske i druge pogreške najmoćnijeg političara.

Bilješke

- 1 Radio Vatikan je reagirao na Milanovićevu izjavu na sastanku Grupe socijalista u Odboru regija EU-a, koja se bavila ekonomskom krizom, kako "iz tog stanja nećemo izaći po Duhu Svetom, nego radom i inteligencijom". Komentator Radio Vatikana je ustvrdio da se predsjednik Vlade "grdno vara" u svojoj ocjeni te ga je nazvao "umišljenim i samodostatnim" ("Jutarnji list", 2. rujna 2012).
- 2 Nalazi toga istraživanja objavljeni su u "21. stoljeću" od 31. prosinca 2012. u tekstu "Misli 21. stoljeća Zorana Milanovića".
- 3 <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Zoran-Milanovic-Vodit-ćemo-racuna-da-budemo-vlast-i-onih-koji-nisu-glasali-za-nas>
- 4 <http://www.politikaplus.com/novost/48316/sto-se-moze-iscitati-iz-milanoviceva-govora>
- 5 <http://www.index.vijesti/clanak/sabor-danas-glasuje-o-promjeni-datuma/590010.aspx>
- 6 Politolog Berto Šalaj tvrdi da "populizam prožima ideja dobroga, poštenog i jednostavnog naroda kojega su prevarile i izmanupilirale korumpirane, nekompetentne i međusobno umrežene elite"; te uočava da se za taj pojam, za razliku od pojma demokracije, najčešće vezuju negativne konotacije: "Pridjev *populistički* u svakodnevnom se govoru koristi kao izraz kojim se želi diskreditirati političke aktere s čijim stavovima oni koji ih prozivaju nisu suglasni. Populiste se optužuje za davanje lažnih i nerealnih obećanja i jeftinu demagogiju pomoću kojih u ljudima nastoje probuditi 'niske' osjećaje i strasti te tako zadobiti njihovu potporu. Istodobno, većina suvremenih političkih aktera ne želi da se njihova politika i programi nazivaju populističkima" (Šalaj, 2012:55).
- 7 <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/milanovic-laburisti-lesar-to-je-kompliment>
- 8 O dijalektičkoj povezanosti populizma i političkog elitizma govorio je istaknuti grčki politolog Yannis Stavrakakis u svom predavanju 31. siječnja 2012. u Zagrebu. Stavrakakis je upozorio kako se i elitistički političari, upravo time što kritiziraju populizam i njegovo podilaženje "narodnom" ukusu, zapravo referiraju na svekoliki puk, što je glavno obilježje populizma. U nedavno objavljenom tekstu (Stavrakakis, 2012:76) upozorava na to da "kad god se pojam 'populistički' koristi na nehotičan način, na neprecizan način, povezano s

nečim što je po definiciji ekstremističko, rasističko ili čak fašističko, napravljena je kolateralna šteta: neizravno i unatoč svojoj volji snažimo sposobnost dominantnih diskursa da demoniziraju narodne otpore lavini mjera štednje".

- 9 <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Milanovic-u-susom-poharanoj-Slavoniji-Drzavu-nazvao-slucajnom>
- 10 <http://www.jutarnji.hr/premijerova-ruka-ostala-u-zraku-bago-se-nije-htio-kladiti-ni-sa-sanaderom-ni-s-milanovicem>
- 11 http://www.hrt.hr/index.php?id=vijesti-clanak&tx_ttnews%5Btt_news%5D=178937
- 12 <http://www.vecernji.hr/vijesti/milanovic-u-njemackoj-hrvatska-nacija-nevjerojatan-je-paradoks>
- 13 <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/221065/Milanovic/Moguci-novi-referendum-zbog-bitnih-promjena-u-EU>
- 14 <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ekskluzivno-u-dnevniku-nove-tv-intervju-s-premijerom>
- 15 Tu je opasku iznio Milorad Pupovac, predsjednik SDSS-a i znanstvenik koji se bavio i političkom komunikacijom, u intervjuu zagrebačkom Radiju 101 četiri dana nakon Milanovićeve izjave o tome da on i njegovi politički partneri u izbornoj noći nisu davali nikakva obećanja.
- 16 Ocjena Ba1 kolokvijalno se naziva *junk*, što ustvari znači da se bankama i drugim akterima ne preporučuje financijsko poslovanje s određenom zemljom.

Literatura

- Aristotel (1989). *Retorika*. Zagreb: Naprijed.
- Hesmondhalgh, D. (2006). Discourse analysis and content analysis. U: Gillespie, T. J. (ur.) *Analysing Media Texts*. Maidenhead: Open University Press.
- Lalić, D., Kunac, S. (2010). *Izborne kampanje u Hrvatskoj. Dvije studije o tri zborna nadmetanja*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- McNair, B. (2003). *Uvod u političku komunikaciju*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Meyer, Th. (2003). *Transformacija političkoga*. Zagreb: Politička kultura.
- Prpić, I., Puhovski, Ž., Uzelac, M. (ur.) (1990). *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Smith, C. A. (1990). *Political Communication*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Stavrakakis, Y. (2012). Beyond the Extreme Right: The European Populist Challenge. U: Riolo, G. i dr. *I nuovi populismi e le destre estreme in Europa. Le sfide e le prospettive per la sinistra*. Milano: Edizione Punto Rosso.
- Šalaj, B. (2012). Što je populizam? *Političke analize*. (3) 11.
- Thom, R. (1987). Kriza i katastrofa. U: Mihalski, K. (ur.). *O krizi*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.

Tisak

- Barilar, S. (2012). Dok sam premijer, 250 milijuna kuna ići će Crkvi iz proračuna. *Jutarnji list*, 3. travnja 2012.
- Barilar, S., Sever Šeni, N. (2012). Milanović potukao HDZ. *Jutarnji list*, 19. rujna 2012..
- Despot, Z. (2012). Milanović se razbacuje izjavama umjesto da državu vodi u – bolje. *Večernji list*, 22. listopada 2012.

- Jajčinović, M. (2012). Premijer "slučajne države". *Večernji list*, 29. kolovoza 2012.
- Kasapović, M. (2012). Radimir Čačić je postao vladina prazna puška. *Večernji list*, 22. rujna 2012.
- Lalić, D. (2012). Gubi li premijer kontrolu nad vlastitim govorom. *Identitet*, 25. listopada 2012.
- Lukić, S. (2012). SDP vidim kao čuvara hrvatskog socijalnog modela. *Jutarnji list*, 18. ožujka 2012.
- Milanović, Z. (2012). Lider mora donositi odluke, a ne drhtati za svoj rejting. *Jutarnji list*, 31. ožujka 2012.
- Milovan, A. (2013). Hrvatska je kažnjena jer nema nikakvih reformi! *Jutarnji list*, 2. veljače 2012.
- Plevnik, D. (2013). Povratak Račanu je povratak – ničemu. *Slobodna Dalmacija*, 2. veljače 2012.
- Puhovski, Ž. (2013). Zdravstveni odgoj i Vladi i Crkvi bijeg je od stvarnih problema. *Aktual*, 16. siječnja 2012.
- Puljić-Šego, I. (2012). Medijski imidž na peglanju. *Večernji list*, 8. rujna 2012.
- Toma, I. (2012). Premijerov razgovor s Bogom. *Večernji list*, 8. rujna 2012.
- Tomić, A. (2012). Zoki, pazi na desnu ruku. *Jutarnji list*, 8. rujna 2012. ■